

РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО ЕКОЛОГІЧНОГО КОНТРОЛЮ. СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

Тимощук М.О., Хасанов Хусейн Хаялат огли
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Перші розмови про реформування системи державного екологічного нагляду, а саме Держекоінспекції почалися ще у 2014 році. Ще через два роки тодішній міністр екології та природних ресурсів України Остап Семерак презентував проект реформи органу контролю. Він отримав назву Концепція реформування системи природоохоронного контролю й передбачав ліквідацію Держекоінспекції. У міністерстві взяли за підготовку відповідних нормативно-правових актів і ще через два роки, у 2018 році, у Верховну Раду подали законопроект «Про Державну природоохоронну службу України». Проект закону різко розкритикували представники екоспільноти. Пізніше законопроект взагалі відкликали. У 2020 році у Верховній Раді зареєстрували проект закону № 3091 «Про державний екологічний контроль». Екоспільнота розкритикувала і цей законопроект. Проти зазначеного документа виступили й представники промисловості та профільні асоціації. Верховна Рада, попри застереження громадськості, в липні 2021 року в першому читанні ухвалила документ за основу. В жовтні того ж року, під тиском екоспільноти, в законопроект внесли поправки громадських екоактивістів. Станом на лютий 2022 року проект закону № 3091 був готовий для голосування у другому читанні [1].

Робочий текст закону до другого читання містив багато нововведень, які докорінно змінюють систему і підходи до здійснення нагляду і контролю в екологічній сфері.

По-перше, зміщується фокус уваги з виключно перевірок бізнесу, до постійного контролю за станом довкілля і негайного реагування на нанесення шкоди. А це означає, що Держекоінспекція буде працювати в режимі Нацполіції чи ДСНС, інспектори мають виходити на патрулювання, реагувати на виклики громадян цілодобово і в будь-який момент можуть прибути на місце і усунути негативний вплив на довкілля який можуть завдавати як підприємства, так і фізичні особи. Фактично, зміна цього фокусу контролю впливає на кінцеву мету діяльності ДЕІ. Природоохоронці мають не тільки ходити з перевітками до бізнесу з метою знайти порушення і притягти до відповідальності, а дійсно слідкувати за станом довкілля і зупиняти завдання шкоди довкіллю.

По-друге, Державні екологічні інспекції отримають можливість використовувати дані систем моніторингу стану довкілля безпосередньо для проведення перевірок. Також інспектори отримають доступ до наявних реєстрів даних, та запровадять аналітичний підхід при здійсненні заходів нагляду і контролю. Погіршення стану довкілля, або окремих його компонентів, може бути підставою для проведення рейдів або посилення патрулювання певної місцевості. Супутникові знімки можуть бути використані як підстава для проведення

позапланової перевірки. Ці зміни зроблять Державну екологічну інспекцію сучасним органом контролю, орієнтованим на попередження негативних наслідків.

По-третє, Держекоінспекція отримає правоохоронний статус. Цей статус визначає певні права і обов'язки, серед яких і право на носіння і використання зброї, адже у деяких ситуаціях інспекторам потрібно мати більш переконливі важелі впливу, щоб запобігти правопорушенням. Наприклад, під час рейдів на браконьєрів, які, звичайно, мають при собі зброю. Набуття правоохоронного статусу підвищить рівень відповідальності і рівень можливостей для ефективного захисту довкілля.

По-четверте, підвищиться прозорість у діяльності Державної екологічної інспекції. Реформа ДЕІ неможлива без цього компонента, адже негативний корупційний шлейф буде псувати репутацію навіть новоствореного органу. Підвищення рівня прозорості торкнуться як внутрішніх процедур, коли керівництво ДЕІ буде обиратися на відкритому конкурсі, так і можливостей для зовнішнього контролю. Адже інспектори будуть зобов'язані вести відео-, аудио- і фотофіксацію під час проведення заходів контролю. Це дасть можливість за потреби перевірити законність дій екоінспекторів і за потреби вжити заходів. Також, громадськість отримає широкий доступ до інформаційної системи, до якої інспектори мають вносити результати перевірок. Це надасть додаткові можливості для контролю за роботою держслужбовців.

По-п'яте, підвищується відповідальність за шкоду довкіллю. Ця реформа кратно підвищує штрафи за порушення природоохоронного законодавства, а також нарешті вводить суттєве покарання за недопуск екологічних інспекторів до перевірок. Підвищення відповідальності торкнеться не лише бізнесу, але й місцевої влади і громадян.

Серед запропонованих змін є ще достатньо прогресивних норм. Наприклад, зменшення контролю для малого бізнесу і відповідне збільшення уваги до великих підприємств, які несуть більшу загрозу для довкілля, і багато іншого.

Але реалізувати плани завадило вторгнення РФ в Україну. Так проєкт закону №3091 став на паузу, а Держекоінспекція продовжила своє існування за старими правилами та принципами. У грудні 2023 року законопроект «Про державний екологічний контроль» став ключовим питанням під час зустрічі членів екологічного комітету Верховної Ради з представниками провідних громадських організацій. Йшлося про імплементацію в законодавство України екологічних стандартів та рекомендацій Європейського Союзу. За результатами зустрічі було вирішено, що законопроект №3091 необхідно доопрацювати. Фінальну версію документу так і не представили громадськості [1].

Одним з першочергових євроінтеграційних пріоритетів України на 2024 рік є реформування системи державного екологічного контролю. Проблеми екологічного контролю значно поглибила збройна агресія російської федерації проти України. Під час воєнного часу правопорушення у сфері природоохоронного законодавства набули більших масштабів, вчасно їх виявити стало набагато складніше. В процесі збору інформації про злочини росії проти довкілля головну роль відіграють державні екологічні інспектори. Завдяки роботі Державної

екологічної інспекції в Україні вже зафіксовано понад 4800 тисяч злочинів росії проти довкілля. Розмір збитків сягає понад 2,4 трлн гривень.

Весною 2024 року Державна екологічна інспекція України оприлюднила проєкт Стратегії реформування державного екологічного контролю [2]. Згідно із цією Стратегією українська система екологічного контролю має перебудуватись за європейським зразком. Стратегія має бути реалізована протягом двох етапів: з 2024 по 2026 роки та з 2027 по 2028 рік. Кожні три роки за результатами виконання операційних планів оцінюватиметься досягнення поставлених цілей. Їх в документі загалом зазначено чотири:

1. Орієнтованість системи державного екологічного контролю на попередження погіршення стану навколишнього природного середовища.

Показниками досягнення цілі є:

- створення системи державного екологічного контролю, що запобігає порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища, вчасно виявляє і припиняє такі правопорушення, перехід від каральної до превентивної спрямованості державного екологічного контролю;

- охоплення всіх компонентів довкілля на території України державним екологічним контролем.

2. Створення системи пропорційної та невідвортної відповідальності за шкоду, заподіяну навколишньому природному середовищу та алгоритму усунення наслідків завданої шкоди.

Показниками досягнення цілі є:

- прозорі процедури притягнення до юридичної відповідальності за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища;

- реалізація адміністративної відповідальності у сфері охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів як за протиправні дії, так і за бездіяльність, вчинені органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, іншими юридичними, а також фізичними особами;

- реалізація принципу «забруднювач платить» з метою усунення шкоди, заподіяної навколишньому природному середовищу.

3. Висока інституційна спроможність та добросовісність органів державного екологічного контролю.

Показниками досягнення цілі є:

- створення та забезпечення функціонування єдиного органу державного екологічного контролю, з інтегрованими у ньому відповідними контрольнаглядовими функціями у сфері охорони навколишнього природного середовища, використання та охорони природних ресурсів;

- цифровізація та публічність процесів, процедур та результатів діяльності системи державного екологічного контролю;

- технологічність і сучасний підхід під час планування та здійснення заходів державного екологічного контролю, що передбачає використання високоефективних сучасних технічних засобів та інформаційних технологій для

досягнення прозорості, оперативності та результативності державного екологічного контролю;

- належне забезпечення кадрами органу державного екологічного контролю, на основі: прозорих конкурсів на зайняття посад; конкурентного рівня оплати праці та забезпечення інших мотиваційних переваг; стимулювання кадрів органу державного екологічного контролю до професіоналізму; створення умов для працевлаштування до органу державного екологічного контролю ветеранів війни; відновлення репутації державних інспекторів з охорони навколишнього природного середовища у суспільстві;

- висока кваліфікаційна підготовка державних інспекторів з охорони навколишнього природного середовища.

4. Подолання наслідків збройної агресії російської федерації для навколишнього природного середовища, відновлення екосистем України під час війни та у повоєнний період, забезпечення відшкодування шкоди завданої навколишньому природному середовищу та відновлення втрачених екосистемних послуг.

Показниками досягнення цілі є:

- зібрана та подана до Реєстру збитків, в установленому порядку, доказова база щодо шкоди та збитків, завданих внаслідок воєнних дій;

- зафіксовані факти заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу внаслідок надзвичайних ситуацій, подій, збройної агресії та здійснено розрахунки збитків та визначено потреби на відновлення навколишнього природного середовища за рекомендаціями міжнародних партнерів України;

- компенсація шкоди та збитків, завданих навколишньому природному середовищу внаслідок російської збройної агресії.

Для наближення до європейських стандартів Україні необхідно ухвалити закон про екологічний контроль. Важливо щоб закон про екологічний контроль відповідав директивам та рекомендаціям Європейського Союзу.

Реформувати державний екологічний нагляд треба вже сьогодні. Війна не скасовує, а посилює потребу в ефективному екологічному контролі. Масштабні руйнування несуть загрозу довкіллю, і запобігти екологічним катастрофам та скоординувати дії з їх ліквідації за допомогою ефективної системи екологічного нагляду – один з безпекових пріоритетів

Перелік посилань

1. Олександр Побел. Стратегія реформування екологічного контролю: чи запрацює в Україні європейська модель державного нагляду: <https://ecopolitic.com.ua/ua/news/strategiya-reformuvannya-ekologichnogo-kontrolju-chi-zapracjuie-v-ukraini-ievropejska-model-derzhavnogo-naglyadu>.

2. Проект Стратегії реформування системи державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів в Україні /C:/Users/User/Downloads/strategiya-reformuvannya.pdf.